

ТАНАСИЈЕ Ж. ИЛИЋ, ПРОФЕСОР И АРХИВИСТА

Апстракт: Радом желимо да подсетимо на живот и дело Танасија Ж. Илића (1901–1987), још једног од заборављених архивских посленика. Гимназијски професор историје до Другог светског рата и архивиста у послератном периоду оставио је лични фонд Историјском архиву Београда, у коме је провео последње двадесет четири године свог радног века. Стиче се утисак да не придајемо довољно важности првим генерацијама архивиста које су ударнички радиле на проналажењу, преузимању, сређивању и обради важних архивских фондова око којих је и формирана већина домаћих архива. У времену када се акценат ставља на дигитализацију и формирање база података не би требало да занемаримо напор који су наше колеге улагале да „од нуле“ среде фондове од више стотина архивских кутија, напишу регеста и формирају аналитички обрађене тематске картотеке. Круну рада сваког архивисте представљала је приређена и публикована архивска грађа са адекватним научним апаратом, коментарима и напоменама. На тај начин се стручној и научној јавности омогућавао једноставнији приступ изворима, а сама документа су се чувала од превелике употребе и пропања. Због великог боја копија докумената које је Танасије Илић начинио док је истраживао у архивима ондашње Југославије, али и иностранства, његов лични фонд може послужити истраживачима као полазна тачка за неке нове научне и стручне радове.

Кључне речи: архив, архивска грађа, Танасије Ж. Илић, историчар, професор, соколско друштво, лични фонд, Земунски магистрат, Први српски устанак

Архивистика нас учи да је лични фонд целина архивске грађе, скуп органски повезаних докумената, настала радом личности која је имала значајну улогу у друштвено-политичком, научном, културном или уметничком животу.² Лични фонд може да се посматра и као слика његовог ствараоца, јер нам даје податке о његовом животном путу и раду. Историјски архив Београда (ИАБ) у својим депоима чува 31 лични фонд и 6 породичних у 22 легата угледних личности које су оставиле видан траг у култури, науци, просвети, уметности и политици и које су својим радом значајно допринеле друштвено-политичком животу Београда 19, 20. па и 21. века. Многи научници, писци, дипломате, политичари, уметници, али и обични грађани, поклањали су своју заоставштину ИАБ, било зато што су је ценили као институцију која чува прошлост и историјско памћење нашег народа, било зато што су за њу били везани током живота и рада.³ Међу овим другима је и Танасије Ж. Илић, кога

¹ архивски саветник, mirjana.milenkovic@arhiv-beograda.org

² Богдан Лекић, Архивистика, Београд 2006, 138-139.

³ Мирјана Обрадовић, *Водич кроз легате, личне и породичне фондове*, Београд 2017 (М. Обрадовић, *Водич*), 9-11.

су колеге често ословљавале са „професоре“, а нешто млађи са „чика Таса“, који је започео свој рад у ИАБ као један од првих запослених 1948. године.⁴

Танасије Илић је рођен 15/28. фебруара 1901. године у месту Биновац код Смедерева, као прво дете у земљорадничкој породици Живојина и Босиљке Илић.⁵ У суседним Коларима завршио је основну школу, а прва два разреда гимназије у Смедереву. Преостале разреде гимназије са матуром положио је у Трећој мушкој реалној гимназији у Београду 1921. године.⁶ Студирао је историју на Филозофском факултету у Београду у периоду од 1921. до 1925, али је спречен болешћу дипломирао тек у октобру 1929. године.⁷

Прво радно место, у звању суплента, било му је у Самоуправној вишој гимназији у Беранама током школске 1929/1930. да би потом био премештен на рад у Државну реалну гимназију у Славонском Броду, где је предавао до 1938. године.⁸ Током рада у Славонском Броду, децембра 1935. положио је државни испит којим је стекао звање професора средњих школа из групе наука: историја, општа и национална као главни и југословенска књижевност као споредни предмет.⁹ Посвећен и предан професорском позиву, постављен је на рад у Другој мушкој гимназији у Београду 1938. године.¹⁰ Учествовао је у свим школским и ваншколским активностима и трудио се да својим примером подстакне како ђаке, тако и своје колеге, да се ангажују на разним пољима. Током различитих пригода говорио је стихове познатих песника, а често и сопствене беседе и песме.¹¹

Доласком на школовање у Београд свесрдно је пригрлио идеје темељног васпитања омладине кроз соколско деловање, поставши члан Савеза Соколских друштава „Душан Силни“.¹² Наставио је предано да ради у соколским друштвима без обзира на место у ком је службовао. Интересантно је да му се у Славонском Броду пут укрестио са Лазаром Ћелапом¹³ са којим ће неколико деценија касније

⁴ *Педесет година Историјског архива Београда* (ур. Јованка Веселиновић), Београд 1995, 47.

⁵ Историјски архив Београда (ИАБ), Лични фонд Танасија Ж. Илића (1994), кутија 1, Извод из књиге рођених цркве Коларске храма Светих апостола Петра и Павла

⁶ ИАБ, 1994, кутија 1, Сведочаност о вишем течајном испиту

⁷ ИАБ, 1994, кутија 1, Диплома Филозофског факултета Универзитета у Београду; Милорад Радевић, *Некролози: Танасије Ж. Илић: биографски подаци и списак радова*, Историјски часопис 35, Београд 1988, 198-203.

⁸ ИАБ, 1994, кутија 1, Службенички лист Танасија Ж. Илића

⁹ ИАБ, 1994, кутија 1, Диплома о положеном испиту за професора средњих школа; *Просветни гласник*, 1. 5. 1937, 598.

¹⁰ ИАБ, 1994, кутија 1, Службенички лист Танасија Ж. Илића; *Просветни гласник*, 1. 8. 1938, 803.

¹¹ *Време*, 15. 10. 1934, 6; *Правда* 28. 1. 1939, 4; Танасије Илић, Сећање на Павла Соколовића, Сто година Друге београдске гимназије 1870–1970, Београд 1970, 434-437.

¹² ИАБ, 1994, кутија 54, Члански лист Савеза Соколских друштава „Душан Силни“ за 1919. годину

¹³ Лазар Ћелап (Сремске Лазе, 1887 – Загреб, 1967), историчар, професор, први управник Историјског архива Београда (1946–1954), први председник Друштва архивских радника Србије, вишегодишњи члан Извршног одбора Савеза друштава архивских радника Југославије, научни радник. *Енциклопедија српске историографије*, Београд 1997 (Енциклопедија), 687.

радити у Историјском архиву Београда. Танасије Илић је имао ранг стрешине као представник Просветног одсека, а Лазар Ћелап је био члан Суда части.¹⁴ Преласком у Београд, Илићево ангажовање у раду са соколима се наставило.¹⁵ „Искрен и плодан рад у Омладинском одсеку“ су препознати додељивањем признања 1940. године.¹⁶ Сарађивао је и на изради Информативног листа Соколског друштва Београд I.¹⁷ Како је током Другог светског рата и периода окупације рад соколских друштава прекинут, Илић је своје последње јавно обраћање имао на традиционалној словенској костимираној забави које је Соколско друштво Београд I одржало 8. марта 1941. године, завршивши је предавањем под насловом „О значају приредбе“.¹⁸

Током Другог светског рата наставио је са радом у Другој мушкој гимназији, с тим што је школске 1941/1942. и 1942/1943. године, поред историје предавао и српски језик. Није познати колико временски је 1942. и 1943. године провео у Пожаревцу, где га је Главни просветни савет Министарства просвете распоредио због указане потребе Окружног начелства Пожаревачког округа у својству стручног референта.¹⁹ Према подацима из уверења које је издало Министарство просвете Србије, као неподесан, отпуштен је из службе у јуну 1945, мада га на списку запослених нема већ у школској 1944/1945. години.²⁰

Танасије Илић је 21. октобра 1947. године постављен на привремени, добровољни рад у Историјском архиву Београда, где је затекао Лазар Ћелап који је поред посла архивисте био и на дужности управника. Архив је тада имао четворо запослених архивиста и једно лице задужено за све техничке послове.²¹ Смештен заједно са Градском библиотеком у згради у Змај Јовиној 1, располагао је само са две магацинске просторије, мрачне, слабо грејане и неподесне, које су истовремено служиле и као депо за смештај грађе и као радне просторије. У почетку, рад се углавном одвијао на сређивању грађе фонда Земунског магистрата и примању нових фондова, мада просторне могућности нису дозвољавале да се прими већа количина грађе на коју се наилазило током обиласка терена.²² Почетком априла 1948. године Танасије Илић је решењем Одељења за културу и уметност Извршног одбора Народног одбора (ИОНО) Београда постављен за архивисту²³, а само месец дана

¹⁴ *Sokolski zbornik*, 1934, 98.

¹⁵ *Правда*, 31. 1. 1939, 8.

¹⁶ Диплома Омладинског одсека сокола I. ИАБ, 1994, кутија 54.

¹⁷ *Информативни лист Соколског друштва Београд I*, 3-4, 20. 2. 1939. ИАБ, 1994, кутија 54.

¹⁸ *Sokolski glasnik*, 14. 3. 1941, 2.

¹⁹ ИАБ, 1994, кутија 1, Допис Министарства просвете директору Друге мушке реалне гимназије; Службенички лист.

²⁰ ИАБ, 1994, кутија 1, Уверење Одељења за средњу наставу, Министарства просвете Србије; *Сто година Друге београдске гимназије 1870–1970*, Београд 1970, 612-616; Милорад Радевић, *Некролози: Танасије Ж. Илић: биографски подаци и списак радова*, Историјски часопис 35, Београд 1988, 198-203.

²¹ Летопис Историјског архива Београда 1946–1960, 5.

²² *Историјски архив Београда 1945–2020*. (ур. М. Обрадовић, З. Смиловић, С. Лазић), Београд 2020, 11-14, 19-20.

²³ *Енциклопедија*, 398-399.

касније Архив је добио акт Министарства просвете Народне Републике (НР) Србије о потреби организовања архивског средишта у Београду. Ово је уследило након Наредбе председника Владе Федеративне Народне Републике Југославије (ФНРЈ) од 27. маја 1948. године којом се налаже оснивање архивских средишта како би се заштитио архивски материјал који се небригом користио као стара хартија.²⁴ Управник Лазар Телап и архивисти Танасије Илић и Јелана Грчић Милић, поред свог редовног рада на сређивању и обради архивске грађе, вршили су и обилазак архива по граду, проналазили, преносили и пописивали документацију ликвидираних надлештава, установа и предузећа и прикупљали податке о неконтролисаном уништавању архивског материјала. Осим тога, због познавања немачког језика, Танасију Илићу је поверено да у новоустројену књигу инвентара уноси пописани и сређени део грађе Земунског магистрата. Такође, како Архив није имао канцеларијско особље, обављао је и све административне послове.²⁵

Законом о државним архивима НР Србије из 1951. дата је могућност архивима да њихов делокруг може обухватати и цео крај са којим је град повезан, те су *Законом о подели територије НР Србије на општине, градове и срезове* и *Решењем о подучју рада градских државних архива* из 1952. године Историјском архиву Београда територијално припали Београдски, Посавски, Колубарски и Космајски срез као и ванградске општине при Народном одбору (НО) града Београда. Запослени су тако добили нове задатке на проширеној територији, нова предузећа, фирме и институције обрађали су се за помоћ при тумачењу законских прописа, слати су расписи и упутства у вези са прикупљањем, чувањем и заштитом архивске грађе. Сам Илић је упућен да у одређеном периоду обиђе сва среска места и установе на подручју Младеновца, Лазаревца и Обреновца, пружи потребна упутства и изврши преглед појединачних регистратура. Такође, био је задужен да води стучни надзор над архивском грађом која је била смештена на Новом Београду, у привременом депоу на Старом Сајмишту. Осим тога, био је и члан комисије за излучивање безвредног архивског материјала од 1951. године.²⁶

Посебна група службеника радила је на публиковању грађе о историји Београда, а како би тај посао био концентрисан на једном месту, Савет за културне и научно-васпитне установе Народног одбора Београдског среза формирао је Одбор за издавање грађе за историју Београда у који су ушли наши признати историчари, представници НО града и неколико јавних и научних радника који се баве историјом Београда. Заправо, рад на прикупљању и сређивању грађе значајне за историју Београда отпочео је недуго по ослобођењу престонице, када је ИОНО града Београда 1947. године донео одлуку да се тај посао повери Семинару за народну историју Филозофског факултета у Београду. Убрзо је оформљен и један одбор историчара који је имао задатак да тим послом руководи. Одбор је за почетак утвр-

²⁴ Љубодраг Димић, *Неки подаци о уништавању архивске грађе*, Годишњак за друштвену историју 3, Београд 1994, 301-305; *Службени лист ФНРЈ*, 25/1948.

²⁵ Летопис ИАБ 1946–1960, 6-9; *Историјски архив Београда 1945–2020*, 19-20.

²⁶ Службени гласник НРС, 4/1951; 15/1952 и 17/1952; Летопис ИАБ 1946–1960, 16, 21, 22, 25; Бошко Ракић, *Развој архивског законодавства у Србији*, Наша прошлост 8, Краљево 2007, 147-180.

дио коју грађу треба прикупљати и принципе по којима ће се објављивати. Убрзо се дошло до закључка да се већи део ове грађе налази у неколико архива у земљи и иностранству и да неће бити могуће, чак и када су домаћи архиви у питању, у кратком временском року све прегледати и пописати. Зато је одлучено да се под заједничким насловом „Грађа за историју Београда“ објављује архивска грађа из различитих архива или збирки, у засебним серијама, груписана према њиховом пореклу или врсти, док се паралелно са тим ради на још необрађеној архивској грађи. Тако је дошло до публиковања прве књиге извора из Дубровачког архива под насловом „Дубровачка архивска грађа о Београду 1521–1571“, у редакцији професора Јорја Тадића,²⁷ 1950. године, а наредне године и књиге у редакцији професора Михаила Динића²⁸, „Грађа за историју Београда у средњем веку“.²⁹

Паралелно се радило на сређивању фонда Земунског магистрата, његовој обради, састављању регеста и изради картотеке. На овим пословима радили су управник Лазар Ћелап и Танасије Илић. Током обраде грађе прикупљени су подаци о развоју капитала у Војводини, санитарским приликама у Земуну, о народном покрету 1848/1849, преласку Лазе Костића у Србију и др. Осим на публиковању грађе из фонда Земунског магистрата, јавила се идеја и о њеном презентовању путем изложби. Да би се приказао развојак и живот Земуна у периоду од 1749. до 1873, формиран је 1956. године одбор који је израдио план изложбе и приступио издвајању и припреми релевантне архивске грађе, а чији је један од чланова био и Танасије Илић. Народни одбор је израдио план изложбе и приступио издвајању и припреми релевантне архивске грађе. Током припреме изложбе организовано је више предавања на Радничком и Народном универзитету у Земуну. Изложбу која је постављена у просторијама Музеја у Земуну погледало је преко четири хиљаде посетилаца, који су имали ретку прилику да се на основу оригиналних докумената поближе упознају са историјом свог града.³⁰

Поводом обележавања 150 година од Првог српског устанка, Историјски архив Београда припремио је и објавио прву књигу грађе под насловом „Грађа из земунске архиве за историју Првог српског устанка“, која садржи нову, до тада некористићену архивску грађу важну за проучавање економске, политичке, здравствене и војне историје Србије, нарочито са аспекта српског становништва са територије Хабзбуршке монархије у датом периоду. Како се највећи део ове грађе односи на

²⁷ Јорјо Тадић (Стари град, Хвар, 1899 – Београд, 1969), историчар, суплент Поморске академије у Котору, професор и директор Поморско-туристичке школе у Дубровнику, професор Загребачког и Београдског универзитета, директор Историјског института, академик САНУ, један од најбољих познавалаца и тумача дубровачке средњовековне историје *Енциклопедија*, 667-668.

²⁸ Михаило Ј. Динић (Луцица, Пожаревац, 1899 – Београд, 1970), историчар, професор Београдског универзитета, декан Филозофског факултета у Београду, академик САНУ, један од најплоднијих истраживача средњовековне историје Балкана. *Енциклопедија*, 352-353.

²⁹ Босиљка Михаиловић, *Публикације Историјског архива Београда*, Гласник Историјског архива Београда 3, Београд 1962, 34-39; *Историјски архив Београда 1945–2020*, Београд 2020, 112-113.

³⁰ Летопис ИАБ 1946–1960, 12, 15, 59-60, 63.

Београд и његову непосредну околину, осетила се потреба за ужом сарадњом већ постојећег Одбора на овом великом пројекту. Стога је руководство ИАБ предложило НО града Београда да се сав посао око објављивања грађе повери Архиву, који би био носилац и координатор пројекта, савременим речником речено.³¹ Савет за културне и просветно-научне установе НО среза Београд, на својој седници од 12. јула 1956. године, прихватио је предлог и донео одлуку о оснивању Одбора у који су ушли универзитетски професори и научни радници Никола Вучо³², Михаило Динић, Сергије Димитријевић³³, Драгослав Јанковић³⁴, Јован Марјановић³⁵, Георгије Острогорски³⁶, Јорјо Тадић, Васо Чубриловић³⁷, Едиб Хасанагић³⁸, Милорад Па-

³¹ Јованка Веселиновић, *Издавачка делатност*, Педесет година Историјског архива Београда, Београд 1995, 157-162.

³² Никола Вучо (Београд, 1902 – Београд, 1993), фотограф, надреалиста, правник и економиста, професор економске историје, шеф Катедре политичке економије и Катедре економских доктрина, историје и социологије, декан Економског факултета у Београду, један од идејних оснивача Техничког музеја и часописа за економску историју Југославије *Acta historico oeconomica Jugoslaviae*. *Енциклопедија*, 323-324.

³³ Сергије Димитријевић (Пирот, 1912 – Београд, 1987), правник, економиста, историчар, професор универзитета, директор Економског института Савезне владе, научни саветник, нумизматичар, колекционар, дародавац. *Енциклопедија*, 350-351.

³⁴ Драгослав Јанковић (Лесковац, 1911 – Опатија, 1990), правник, шеф Катедре за историју државе и права, декан Правног факултета, ректор Београдског универзитета, управник Историјског одељења Института друштвених наука, секретар Националне комисије СФРЈ за историјске науке, главни уредник Енциклопедије Југославије за Србију, један од оснивача Историјског друштва Србије и Савеза историјских друштава Југославије, Историјског института Српске академије наука и уметности (САНУ), Архивског савета Србије и Југославије. *Енциклопедија*, 403-404.

³⁵ Јован Марјановић (Београд, 1922 – Београд, 1980), учесник Народноослободилачке борбе (НОБ), друштвенополитички радник Социјалистичке Републике (СР) Србије, директор Државног архива ФНРЈ, начелник Историјског одељења Централног комитета Комунистичке партије Југославије (ЦК КПЈ), предавач на вишим политичким школама, сарадник и руководилац Историјског одељења Института друштвених наука, један од оснивача предмета Историја Југославије на Филозофском факултету у Београду, научни радник. *Енциклопедија*, 482-483.

³⁶ Георгије Острогорски (Санкт Петербург, Русија, 1902 – Београд, 1976), један од највећих византолога 20. века, професор византијске историје на Београдском универзитету, оснивач Византолошког института САНУ. *Енциклопедија*, 548-550.

³⁷ Васо Чубриловић (Босанска Градишка, 1897 – Београд, 1990), као гимназијалац члан организације Млада Босна и учесник у Сарајевском атентату, историчар, професор универзитета, декан Филозофског факултету у Београду, министар, оснивач и први директор Балканолошког института САНУ, академик више академија наука. *Енциклопедија*, 713-715.

³⁸ Едиб Хасанагић (Прибој, 1914 – Београд, 2006), правник, друштвено-политички радник СР Србије, начелник Историјског одељења ЦК Савеза комуниста Југославије (СКЈ), директор Архива Србије, директор Института за историју радничког покрета Србије, директор Историјског музеја Србије, потпредседник Савеза друштава историчара Југославије, председник Савеза архивиста Југославије и Заједнице музеја Србије, један од иницијатора организовања „Недеље прикупљања историјских докумената“, главни уредник часописа Архивски алманах, Архивист и Зборник Историјског музеја Србије. *Енциклопедија*, 701.

нић-Суреп³⁹ и Перо Дамјановић⁴⁰. Одбор је према ужестручној специјалности његових чланова подељен на редакције за средњи век, период 16–18. века, за 19. и за 20. век.⁴¹ Након прве књиге којом је приређена архивска грађа за период 1804–1808, наредних година следиле су још две, друга за 1809. и трећа која је садржала документа за период 1810–1813. године. Један од приређивача све три био је и Танасије Илић.⁴²

Узимајући у обзир потребе историчара и истраживача и схватајући значај доступности архивској грађи, па тиме и њеног приређивања и публикавања, Савет ИАБ је 1957. одлучио да стипендира истраживање архивске грађе о Београду и Србији у страним архивима. Одлучено је да се у Беч пошаљу Танасије Илић и Боса Михаиловић како би вршили избор грађе за историју Првог српског устанка, будући да су познаваоци немачког језика и најупућенији у ову тему.⁴³ Истим поводом, Илић је у периоду од 1959. до 1961. године боравио у архивима Осијека, Панчева и Беле Цркве.⁴⁴ Упоредо је наставио да ради на допуни података на аналитички обрађеној тематској картотеци фонда Земунског магистрата, заједно са Даницом Гавриловић, што је забележено у годишњим извештајима о раду.⁴⁵

Педагошко искуство Танасија Илића долазило је до изражаја и током рада у ИАБ. Када је група која похађа курс за архивске помоћнике део праксе обављала у Архиву, радећи на сређивању фонда Трговинске коморе, руководилац читавог посла био је Танасије Илић. Током 1961. боравио је у Белој Цркви како би тамошњим архивским радницима пренео искуство и дао упутства о стручној архивистичкој обради фонда Војне границе (*Militärgrenze*).⁴⁶ Интересантно је поменути да је са Даницом Гавриловић, колегиницом са којом ће блиско сарађивати по њеном доласку у Историјски архив Београда, сарађивао још док је она била руководилац Шабачког архива. Захваљујући његовој помоћи и стручном вођењу, Даница Гаври-

³⁹ Милорад Панић-Суреп (Глоговац, Богатић, 1912 – Београд, 1968), учесник НОБ-а, историчар, новинар, песник, уредник Танјуга, оснивач и директор Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе Србије, министар културе СР Србије, директор Музеја револуције народа Југославије, управник Народне библиотеке Србије. *Енциклопедија*, 557.

⁴⁰ Перо Дамјановић (Срб, Госпић, 1921 – Београд, 2015), учесник НОБ-а, историчар, професор, директор Историјског архива Београда, директор Института за изучавање радничког покрета, директор Института за савремену историју, покретач и уредник часописа Архивски преглед и Прилози за историју социјализма, уредник часописа Архивист. *Енциклопедија*, 340-341.

⁴¹ Летопис ИАБ 1946–1960.

⁴² *Грађа из земунских архива за историју Првог српског устанка: 1804–1808*, књига 1 (прир. Т. Илић, Б. Михаиловић, В. Колаковић...), Београд 1955; *Грађа из земунских архива за историју Првог српског устанка: 1809*, књига 2 (прир. Т. Илић, Б. Михаиловић, В. Колаковић...), Београд 1961; *Грађа из земунских архива за историју Првог српског устанка 1810–1813*, књига 3 (прир. Т. Илић, Б. Михаиловић, В. Колаковић), Београд 1969.

⁴³ Летопис ИАБ 1946-1960, 77-79.

⁴⁴ Исто, 148, 175, 179; Летопис ИАБ 1961, 11, 13.

⁴⁵ Летопис ИАБ 1960-1965, 5; Мирјана Миленковић, *Даница Гавриловић – визионарка српске архивистике*, Архивска грађа у теорији и пракси 6, Београд 2023, 256-279.

⁴⁶ Летопис ИАБ 1946-1960, 42; Летопис ИАБ 1961, 8.

ловић је успела да за кратко време оформи приручну архивску библиотеку у којој су се, међу око 1000 публикација, налазиле и неке ређе које су се односиле како на историју Србије, тако и на историју самог Шапца.⁴⁷ Како је Управа Архива током година организовала низ предавања у циљу стручног оспособљавања свих запослених, Танасије Илић је био један од предавача. Осам предавања се односило на Први српски устанак и његов значај кроз војни, политички, економски и духовни аспект. Поводом прославе 150-годишњице ослобођења Београда од Турака, осим на прикупљању грађе и њеној припреми за планирану изложбу Музеја града, приређено је и девет предавања о истој теми. У оквиру стручног семинара ИАБ и Друштва архивиста НР Србије 1961. говорио је о Бечком ратном архиву који је претходних година имао прилику да посети. Поред службеника ИАБ присуствовале су и колеге из Историјског архива Панчево и Државног архива Србије.⁴⁸ Једној групи мађарских архивиста из Будимпеште на немачком језику држао је предавања о прошлости Београда и водио их у обилазак града и Калемегдана.⁴⁹ Годинама је био предавач словенске палеографије и немачког језика на Течају за архивске раднике при Државном архиву Србије.⁵⁰

Увидом у Летописе ИАБ⁵¹ стиче се утисак да код Танасија Илића није било амбиције да се ангажује у раду архивских организација. Свега неколико пута се може наићи на његово име у скупштинским извештајима. Маја 1958. био је један од делегата ИАБ на Скупштини Друштва архивских радника ФНРЈ одржаној у Охриду. Наредне године учествовао је у Загребу на ванредној скупштини Савеза друштава архивских радника Југославије и 1961. године на III конгресу Друштва архивских радника ФНРЈ.⁵² Треба, међутим, имати у виду да је тада већ имао поприлично година живота, као и радног стажа, па верујемо да је ту врсту деловања свесно препуштао млађим колегама. Ни у свом колективу није желео превише да се истиче, мада је све поверене послове ефикасно и прецизно завршавао. Био је члан Комисије за откуп књига од приватних лица 1954. и 1959. године, исте године члан Комисије за откуп докумената до 1918. и више пута члан Комисије за израду Правилника за рад у читаоници.⁵³ Као један од најодговорнијих и најцењенијих колега изабран је великом већином гласова за члана првог Савета ИАБ 1955, као и члана Стручног већа од 1956. године. Како се његов стручни део посла односио на фонд Земунског магистрата, на састанку Стручног већа ИАБ 1960. поднео је извештај о

⁴⁷ Даница Гавриловић, *Градски архив у Шапцу*, Архивски преглед 3–4, Београд 1956, 17–20.

⁴⁸ Летопис ИАБ 1946–1960, 43, 45, 84–85, 103, 142; Летопис ИАБ 1961, 3, 6.

⁴⁹ Летопис ИАБ 1964, 5.

⁵⁰ Летопис ИАБ 1972, 10.

⁵¹ У ИАБ дуго година постојала је пракса записивања свих важнијих архивских дешавања, донетих одлука и сл. у посебне, за ту намену одређене, укоричене свеске. Летописи ИАБ добили су назив јер су вођени хронолошки, писани руком, а касније куцани писаћом машином. Укоричени су на два начина: свака година појединачно или распон од више година у једној свесци. За нека годишта белешке су вођене паралелно, с тим што су оне вођене у засебним свескама са богатијим и детаљнијим подацима.

⁵² Летопис ИАБ 1946–1960, 112, 156; Летопис 1961, 9.

⁵³ Исто, 34, 130, 131.

систему сређености и могућности коришћења грађе овог фонда.⁵⁴ Стекао је звање вишег архивисте током 1962. године, мада се у сачуваним изворима то нигде децидирано не наводи.⁵⁵ Његов предан рад и ангажовање на више различитих послова, посебно када је у Архиву било запослено тек неколико службеника, нису остали без одјека, па је више пута и новчано награђиван кад год су доношена решења о додели допунских плата, почев од 1954. године.⁵⁶

Одлазак у пензију 30. септембра 1972. године означавао је само формални, али не и фактички престанак рада Танасија Илића. Наставио је да долази у Архив до краја живота, истражујући изворе да би у наредним годинама припремио још неколико радова. Након смрти, 19. септембра 1987. године, формиран је лични фонд са његовим именом. У 63 архивске кутије смештено је нешто личних документа и преписке, док грађу у највећем обиму чине документа делатности. Значај ових докумената је у томе што се ради углавном о ксерокс-копијама и исписима докумената из фонда Земунског магистрата, али и фондова приморских архива Котора, Задра и Дубровника, као и архива у Бечу, уз које се налазе и рукописи и текстови за чије писање су ови документи коришћени. Илустративни материјал састоји се од исечака и чланака из новина и часописа, карата и мапа, као и неколико личних фотографија. Посебна целина фонда је обимна библиотека која броји 1.709 књига и 456 стручних и научних часописа.⁵⁷

Гледајући садржај Личног фонда Танасија Илића и листајући архивске летописе стиче се утисак да је био изузетно вредан и радан. У првим данима постојања ИАБ, кад је број запослених био мали, иако већ у озбиљним годинама и остварен као гимназијски професор и педагог, није се либио да ради било који од архивских послова, почев од пријема грађе, њеног завођења, сређивања и обраде, преко евидентирања регистратура и њиховог обиласка до свакодневних административних послова. Са растом броја запослених, могао је више да се посвети раду на фонду Земунског магистрата, за који је био најстручнији првенствено због знања немачког језика и готичког писма, као и познавања организације и рада администрације у Хабзбуршкој монархији.

Током рада на сређивању и обради, приликом састављања регеста и формирања аналитички обрађене тематске картотеке фонда Земунског магистрата, Илић је уочио да документа архивских регистратура Војне границе и земунских градских служби пружају обиље података о догађајима који се тичу Првог српског устанка. Архивска грађа је давала могућност да се ближе осветле политичке, привредне и културне везе које су српски устаници одржавали са аустријским званичним представницима у Војној граници, Земунском војном комунитету и са слободним краљевским варошима, као и проблематику Војне границе од Градишке и Брода до Земуна и Панчева. Првенствено архивиста, Илић се најпре усредсредило на сакупљање, приређивање и објављивање збирки архивске грађе. Научна критика која је са стручне стране била заинтересована за овај део његовог рада, оценила је ви-

⁵⁴ Исто, 44, 45, 74, 75; Летопис 1960, 10.

⁵⁵ Летопис ИАБ 1962, 2.

⁵⁶ Летопис ИАБ 1946-1960, 27, 32, 61, 64, 145; Летопис ИАБ 1960-1965, 14.

⁵⁷ Летопис 1972, 9-10; *Енциклопедија*, 398-399; М. Обрадовић, *Водич*, 99-10.

соким признањем поузданост метода, одајући му посебно признање за издавање четири велика зборника грађе значајних за српску историју 18. и почетка 19. века. Архивска грађа која говори о улози аустријске Војне границе и аустријских пограничних тржишта, а нарочито о значају Земуна у историји Србије и Београда у периоду од Београдског мира 1739. до почетка аустријско-турског рата 1788. године, као и периода Првог српског устанка, заинтересовала је историографе који су њено публикување пропратили адекватним критикама и приказима у научним и стручним часописима. Наглашавали су значај отварања нових поља истраживања и тематских целина за студијску обраду, посебно подвлачећи поузданост Танасија Илића као истраживача, редактора, писца обимних коментара, бележака и поговора овим издањима, никако не занемарујући нити умањујући удео његових сарадника у читавом процесу. Истицали су тежњу да његови радови буду од користи историјској науци, те да су четири објављене књиге докумената из фонда Земунског магистрата резултат једног методичног и озбиљног рада и да за историју периода Првог српског устанка представљају историјске изворе прворазредне вредности.⁵⁸

Допуну рада у издавању архивске грађе чине прилози Танасија Илића о достигнућима устаничке Србије. За писање је користио до тада мање познату архивску грађу чија је садржина осветљавала напоре водећих људи и установа Србије за што бољом организацијом обновљене српске државе и њихове контакте са српским становништвом у пограничном појасу Аустрије. Тиме је допринео обрађивању нових, „празних“ места српске историографије. Својим радовима попунио је историју Првог српског устанка новим страницама из њене друштвене и привредне проблематике, пишући чланке о бродоградњи у Земуну, трговачким везама између Србије и Баната и Београду и Земуну као чвориштима пловне мреже Панонске низије. Није желео да се бави крупнијим темама и битним развојним процесима српске револуције, већ се определио да у неколико прилога и чланака пише о појединцима, трговцима, молерима, сликарском ученику и његовим учитељима, дајући пуно детаља о људима, појавама и збивањима, са жељом да обиљем нових података ослика ондашње појединце и прилике, карактеришући њихове одлике и понашање, приказујући тиме истовремено и период Првог српског устанка. Посебно интересовање исказао је за теме из области медицине које је разрадио у чланцима о одбрани Земуна од куге, здравственим приликама у Земуну, Панчеву и Броду и санитарском кордону који је био формиран уз гранични појас Хабзбуршке монархије како би је одбранио од куге и других заразних болести које су биле стална претња из Османског царства. О својим сазнањима из ове области упознавао је стручну јавност као активни сарадник и предавач у Југословенском друштву за историју медицине, фармације и ветеринарства, заслужан редовни члан Научног друштва за историју здравствене културе Србије и његове подружнице у Београду, као и ванредни члан Секције за историју медицине Српског лекарског друштва.⁵⁹

⁵⁸ Slavko Gavrilović, Mirko Mitrović, *Prilog istoriografiji Vojvodine (period 1699–1849)*, Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu XVIII/1, Novi Sad 1975, 113; Stevan Radovanović, *Isidorina kronika – Isidra i Zemun*, Gornji Milanovac 1986, 55, 83; Владимир Стојанчевић, *Некролози: Танасије Ж. Илић*, Историјски часопис 35, Београд 1988 (В. Стојанчевић, н. д.), 195-197.

⁵⁹ Слободан П. Ђорђевић, *Историчар Танасије Таса Ж. Илић*, Архив за историју здравствене културе Србије 1-2, Београд 1990, 107-114.

Послови архивисте и рад на фонду Земунског магистрата одразили су се на интересовања Танасија Илића као научног радника, истраживача и историчара. Како сам каже у предговору прве књиге *Грађа из земунских архива за историју Првог српског устанка: 1804–1808* мотив за приређивање и штампање овог зборника докумената је чињеница да су важна документа Правитељствујушћег совјета спаљена, а преписка устаничких вођа уништена како не би Турцима пала у руке. Сматрао је да се објављивањем ових докумената олакшава пут истраживачима да баце ново светло на овај значајан период српске историје. Уз то су међу колегама увек истицани његова скромност, ненаметљивост, марљивост, етичност и наглашавано да „неки његови радови носе карактеристику филигранске обраде у којима научна критика тешко да би имала шта да промени или допуни“.⁶⁰ Будући да велики део докумената делатности Личног фонда Танасија Илића чине копије грађе из сада иностраних архива, младим истраживачима и будућим научницима оне могу послужити као полазна тачка за неке нове радове и могуће формирање нових гледишта на позната историјска дешавања.

РЕЗИМЕ

Танасије Ж. Илић (1901–1987), искрен и предан члан соколских друштава, током живота доследно се придржавао постулата који су соколе упућивали да у сваком послу који раде дају максимум, да марљиво извршавају своје дужности, буду посвећени сопственом напретку, просперитету своје породице и свеукупном прогресу свог народа и државе.

Професионална оријентација Танасија Илића као гимназијског професора историје до Другог светског рата и архивисте у послератном периоду одредила је садржину његовог личног фонда који се чува у Историјском архиву Београда, у коме је провео последње двадесет четири године свог радног века. За његово име везана је представа о врсном педагогу, како ученицима у гимназији, тако и полазницима архивистичког течаја и заслужном архивисти чији се рад стручно-информативног карактера и даље цени. Највише је радио на сређивању фонда Земунског магистрата, његовој обради и састављању регеста и изради картотеке, за који је био најстручнији првенствено због знања немачког језика и готичког писма, као и познавања организације и рада администрације у Хабзбуршкој монархији. Поред свог редовног рада на сређивању и обради архивске грађе, због малог броја запоселних, на самом почетку рада у ИАБ са још двоје колега обављао је и административне послове, вршио обилазак архива по граду, проналазио, преносио и пописивао архиве ликвидираних надлештава, установа и предузећа и прикупљао податке о неконтролисано уништавању архивског материјала. У обимној библиографији, поред бројних стручних и научних чланака и расправа, посебно место заузимају приређени зборници грађе. Својим научноистраживачким проучавањем прошлости српског народа, у првом реду Првог српског устанка, зборницима грађе које је објавио и научним расправама, Танасије Илић је обезбедио значајно место у српској историографији

⁶⁰ В. Стојанчевић, *н. д.*, 195-197.

Прилог

БИБЛИОГРАФИЈА РАДОВА ТАНАСИЈА Ж. ИЛИЋА

- *Архива земунског магистрата*, Архивски преглед 1–2, Београд 1967, 82.
- *Аустријска Војна граница и санитарски кордон*, Зборник необјављених радова саопштених у секцији за историју медицине и фармације Српског лекарског друштва, књига 2 (шапирографисано), Београд 1956, 202-211.
- *Белешке*, Гласник Историјског архива Београда 3, Београд 1962, 87-88.
- *Београд и Земун као чворишта пловне мреже Панонске низије од 1740. до 1850. године, Београд и Србија у документима Архиве Земунског магистрата од 1739. до 1804. год.: 1739–1788*, књига 1 (прир. Танасије Ж. Илић), Београд 1973.
- *Грађа из земунских архива за историју Првог српског устанка: 1804–1808*, књига 1 (прир. Т. Илић, Б. Михаиловић, В. Колаковић...), Београд 1955.
- *Грађа из земунских архива за историју Првог српског устанка: 1809*, књига 2 (прир: Т. Илић, Б. Михаиловић, В. Колаковић...), Београд 1961.
- *Грађа из земунских архива за историју Првог српског устанка 1810–1813*, књига. 3 (прир: Т. Илић, Б. Михаиловић, В. Колаковић), Београд 1969.
- *Заштита Земуна од куге у Београду од пре двеста и више година*, Архив за историју здравствене културе Србије 3, Београд 1975, 21-26.
- *Земун кроз документа у доба Војне границе 1749-1881*, Београд 1956.
- *Земунски бродоградитељи – „шупери“ крајем XVIII века*, Зборник за друштвене науке Матице српске 51, Нови Сад 1968, 36-59.
- *Из архиве Земунског магистрата: О издавању и шкартирању архивалија магистратских и региментских регистратура у војној граници 19. века*, Гласник Историјског архива Београда 3, Београд 1962, 60-64.
- *Из живота Николе Апостоловића као сликарског ученика и његових учитеља*, Рад војвођанских музеја 11, Нови Сад 1962, 211-214.
- *Из историјске прошлости Земуна и Војне границе: за I књигу Грађе из земунских архива за историју Првог српског устанка 1804–1808*, сепарат, Београд 1955.
- *In memoriam: Лазар Ђелан 1887–1967*, Архивски преглед 1–2, Београд 1968, 315.
- *In memoriam, Лазар Ђелан*, Годишњак музеја града Београда XIV, Београд 1969, 371-374.
- *Како је Јован Петровић Ковач постао мајстор*, Годишњак музеја града Београда II, Београд 1955, 133-144.
- *Како је Земунски магистрат чувао своју благајну и архиву за време Аустро-турског рата 1788–1791*, Рад војвођанских музеја 7, Нови Сад 1958, 143-145.

- *Картотека архиве Земунског магистрата*, Гласник Историјског архива Београда 2, Београд 1961, 1-7.
- *Котор* (Т. Илић написао регеста за средњовековне повеље, писма и уговоре Србије и Босне), Београд 1957, 19-29. *Локални архиви у Србији* (група аутора), Архивски преглед 1, Београд 1972, 11-90.
- *Неколико докумената о трговачким везама између Србије и Баната 1806–1813*, Зборник Историјског музеја Србије 8–9, Београд 1972, 95-109.
- *Одбрана Земун од куге у Београду и Србији током 1814. године*, Годишњак музеја града Београда III, Београд 1956, 165-190.
- *О инвентарисању сређених фондова*, Архивски преглед 1, Београд 1955, 19.
- *О музичкој дружини за Карађорђево ратно логор*, Годишњак музеја града Београда II, Београд 1955, 151-154.
- *Осам до сада непознатих докумената из Првог српског устанка*, Годишњак музеја града Београда I, Београд 1954, 111-140.
- *О стручној библиотеци Историјског архива Београда*, Гласник Историјског архива Београда 1, Београд 1960, 32-34.
- *О архивама и архивалијама Првог српског устанка и њиховом пропадању*, Arhivist 2, Beograd 1954, 9-31.
- *Пловидба на Дунаву и његовим притокама кроз векове*, Београд 1983, 413-435.
- *Поглед у нашу прошлост: Документи приморских архива од X – XIX века: Дубровник, Задар, Котор*, Историјски архив Београда, Београд 1957.
- *Привредне и друштвене прилике у Земуну 1770–1820*, Споменица Земунске библиотеке 1825–1965, Земун 1966, 13-22.
- *Рад у архивској читаоници*, Гласник Историјског архива Београда 1, Београд 1960, 35-36.
- *Рад панчевачких „молера“ и „пилтора“ у Београду од 1800–1810 године*, Зборник Музеја Првог српског устанка 3-4, Београд 1967, 153-160.
- *Санитетски кордон Јужног Баната и његов значај за здравствену културу Војводине у другој половини XVIII века и првих деценија XIX века*, Зборник радова Научног друштва за историју задржавствене културе Југославије, Вршац 1970, 47-64.
- *Санитетски кордон Хабсбуршке монархије поред државне границе према Османлијској царевини, 700 година медицине у Срба / 700 ans de médecine chez les serbes* (одг. ур. Недељко Гвозденовић), Београд 1971.
- *Сећање на Павла Соколовића*, Сто година Друге београдске гимназије 1870–1970, Београд 1970, 434-437.
- *Тестамент Теодора Мариновића иначе Вука, земунског марвеног трговца*, Зборник Матице српске за друштвене науке 12, Нови Сад 1955, 66-74.
- *Трговачки тефтер Драгутина Милутиновића из 1807–1809 године*, Зборник Музеја Првог српског устанка 2, Београд 1960, 119-148.

- *Der Sanitätskordon an der österreichischen Militärgrenze und seine Funktionen zur Zeit Maria Theresias*, separat, S. 1. 1984, 339-351.
- *Henrich Otto Meisner, Archivalienkunde vom 16. Jahrhundert bis 1918. Koehler und Ameland, Leipzig 1968, S. 368, Arhivist 1–2, Beograd 1971, 104-105.*
- *Razvoj zdravstvenih prilika u Brodu do 1871. godine, Razvoj zdravstva na području Opštine Slavonski Brod*, Slavonski Brod 1975, 9-45.
- *Sanitetske prilike na sektoru mitrovačkog kordona od 1740. do 1804. godine*, Zbornik radova Naučnog društva za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije, Sekcija za SAP Vojvodinu, Sremska Mitrovica 1976, 31-56.
- *Zdravstvene prilike u Pančevu krajem XVIII i početkom XIX veka*, Acta historica medicinae, pharmaciae, veterinae 2, Beograd 1962, 120-134.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Историјски архив Београда (ИАБ)

- Лични фонд Танасија Илића (1994)
- Летопис Историјског архива Београда (Летопис ИАБ), укорићене свеске, 1948–1960; 1960–1965; 1961; 1962; 1971; 1972; 1978.
- Гавриловић, Даница. *Градски архив у Шапцу*, Архивски преглед 3-4, Београд 1956, 17-20.
- Gavrilović, Slavko, Mitrović, Mirko. *Prilog istoriografiji Vojvodine (period 1699–1849)*,
- Димић, Љубодраг. *Неки подаци о уништавању архивске грађе*, Годишњак за друштвену историју 3, Београд 1994, 301-305.
- Ђорђевић, Слободан П. *Историчар Танасије Таса Ж. Илић*, Архив за историју здравствене културе Србије 1–2, Београд 1990, 107-114.
- Илић, Танасије. *Сећање на Павла Соколовића*, Сто година Друге београдске гимназије 1870–1970, Београд 1970, 434-437.
- Лекић, Богдан. *Архивистика*, Београд 2006.
- Миленковић, Мирјана. *Даница Гавриловић – визионарка српске архивистике*, Архивска грађа у теорији и пракси 6, Београд 2023, 256-279.
- Михаиловић, Босилка. *Публикације Историјског архива Београда*, Гласник Историјског архива Београда 3, Београд 1962, 34-39.
- Радевић, Милорад. *Некролози: Танасије Ж. Илић: биографски подаци и списак радова*, Историјски часопис 35, Београд 1988, 198-203.
- Ракић, Бошко. *Развој архивског законодавства у Србији*, Наша прошлост 8, Краљево 2007, 147-180.
- Radovanović, Stevan. *Isidorina kronika – Isidora i Zemun*, Gornji Milanovac 1986.

- Стојанчевић, Владимир. *Некролози: Танасије Ж. Илић*, Историјски часопис 35, Београд 1988, 195-197.
- *Грађа из земунских архива за историју Првог српског устанка: 1804–1808*, књига 1 (прир. Т. Илић, Б. Михаиловић, В.Колаковић...), Београд 1955.
- *Грађа из земунских архива за историју Првог српског устанка: 1809*, књига 2 (прир: Т. Илић, Б. Михаиловић, В.Колаковић...), Београд 1961.
- *Грађа из земунских архива за историју Првог српског устанка 1810–1813*, књига. 3 (прир: Т. Илић, Б. Михаиловић, В. Колаковић), Београд 1969.
- *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu XVIII/1*, Novi Sad 1975, 113.
- *Историјски архив Београда 1945–2020*. (ур. М. Обрадовић, З. Смиловић, С. Лазих), Београд 2020.
- *Педесет година Историјског архива Београда* (ур. Јованка Веселиновић), Београд 1995.
- *Сто година Друге београдске гимназије 1870–1970*, Београд 1970.

Штампа и периодика

- *Време*, 1934.
- *Информативни лист Соколског друштва Београд*, 1939.
- *Правда*, 1939.
- *Просветни гласник*, 1937, 1938.
- *Службени лист ФНРЈ*, 1948; 1951; 1952 и 1952.
- *Sokolski glasnik*, 1941.
- *Sokolski zbornik*, 1934.

Енциклопедије

- *Енциклопедија српске историографије*, Београд 1997.

Водичи

- Обрадовић, Мирјана. *Водич кроз легате, личне и породичне фондове*, Београд 2017.

Mirjana MILENKOVIĆ

TANASIJE Ž. ILIĆ, PROFESSOR AND ARCHIVIST

Summary

Tanasije Ž. Ilić (1901-1987), honest and devoted member of the Falcon Society, consistently followed the postulates that instructed falcons to give their best at any work, to perform their duties diligently, to be committed to their own progress, prosperity of their families, and overall progress of their nation and state.

236

Professional orientation of Tanasije Ilić as a history professor in the gymnasium until the Second World War and an archivist in the postwar period, designated the content of his personal fond which is kept at the Historical Archives of Belgrade, where he spent the last twenty-four years of his work career. His name is connected with a notion of skilled educator of students in the gymnasium and attendees of the archival course, and meritorious archivist whose professionally informative work is still valued. He mostly worked on the archival arrangement of Zemun Magistrate fond, its processing and making regesta and card indexes, for which he was most competent because of his knowledge of the German language and gothic script, so as the knowledge of the organisation and administration in the Habsburg monarchy. Besides his regular work on the arrangement and processing of archival material, due to the lack of employees, at the beginning of his work in the Historical Archives of Belgrade, with his two colleagues he used to do administrative work, visit other archives in the city, found, transfer and list the archives of liquidated offices, institutions and companies, and collect data about uncontrolled destruction of archival material. In his voluminous bibliography, besides numerous professional and scientific articles and discussions, the selected collections of archival material take a special place. With his scientific research of the past of the Serbian people, primary the First Serbian Uprising, the collections of material which he published in scientific discussions, Tanasije Ilić ensured an important place in Serbian historiography.